

Lugubere en andere gondels

Elmer Schönberger

verschenen in Nieuwsbrief Asko Ensemble & Schönberg Ensemble 1/2004

Zelfs al heb je er nooit een voet gezet: zeg Venetië, en een stoet van schimmen trekt voorbij. Daar, op het Lido, de heer Von Aschenbach, geheel van streek door de aanblik van Tazio's blote schouder. En daar, niet kijken, daar slentert een lusteloos Engels stel, op het punt verstrikt te raken in de netten van een geperverteerd ouder echtpaar. Dan de hoek om, nog net op tijd om een glimp op te vangen van Donald Sutherland en Julie Christie, die tot in lengte van dagen de geest van hun verdronken kind in haar rode jasje najagen. Als zij nu eens de hulp inriepen van die morsige man daar op dat pleintje, hoe heet hij ook alweer, Aurelio Zen, commissaris van politie, met zijn onafscheidelijke pakje Nazionali en zijn eeuwige caffè corretto. Het zijn hún ogen waarmee wij de stad bekijken, althans de ogen van wie hun het leven schonken – van Thomas Mann in dit geval, Ian McEwan, Nicolas Roeg, Michael Dibdin.

En zijn de figuren niet fictief, dan zijn ze mythisch. Lord Byron, gepassioneerd zwemmer, die midden op het Canal Grande op zijn rug drijft, sigaar in de mond, om maar niet de sterren uit het oog te verliezen. Wagner, altijd weer Wagner, die er zonodig zijn laatste adem moet uitblazen en op de klanken van Liszt's *La lugubre gondola* (want de geschiedenis is de film die we er zelf van maken) over het donkere water van het Canal Grande richting Heimat koerst. Djaghilev, die er een kleine halve eeuw en een grote muzikale revolutie later ook al aan zijn einde komt en op kosten van Coco Chanel wordt begraven op het dodeneiland San Michele. En Stravinsky natuurlijk, die, nog weer een kleine halve eeuw later, zich in zijn kist speciaal laat overvliegen om in dezelfde orthodoxe uithoek van het kerkhof bijgezet te worden in de nabijheid van de man die hem ooit ontdekte. Ezra Pound ligt er trouwens ook. En sinds een paar jaar Joseph Brodsky, die de winters telde die hij in de stad doorbracht: zeventien, om precies te zijn. Robert Craft noemde St. Petersburg – toen nog Leningrad – waar hij in 1962 met Stravinsky rondliep, 'een eenzame, melancholieke stad, net als Venetië in de winter.'

Brodsky's Venetië, de stad die er op de kaart uitziet 'als twee gebakken vissen op één bord' en een 'hiernamaalsachtige uitwerking' op je zelfbesef heeft, dáár willen we wonen, liefst op de Kade der

Ongeneeslijken, vlak om de hoek bij Olga Rudge, bij Pound-lezers bekend als muze van de *Cantos*, bij Antheil-liefhebbers als lijfvioliste, bij Vivaldi-adepten als promotor die als eerste... Het voert te ver. Even labyrintisch als Venetië is het patroon van verbanden en associaties dat de stad tevoorschijn roept. Echte mensen wonen er niet, figuranten hoogstens. Waarschijnlijk is het niet eens echte stad, maar een decor waarin de tijdelijke bezoeker nietsvermoedend ronddoelt, even nietsvermoedend als de hoofdpersoon van *The Truman Show*, die niet weet dat zijn leven zich op een filmset afspeelt. Ook hierin lijkt Venetië op St. Petersburg, dat niet louter om zijn grachten het Venetië van het Noorden wordt genoemd.

Brodsky leerde de stad op papier kennen uit Russische vertalingen van Henry de Régnier. Niemand die de boeken van de oude Parnassien nog leest, maar voor Paul Morand, veelgelezen schrijver uit het interbellum (en als tekstdichter van Ravels *Don Quichote à Dulcinée* een voetnoot in de muziek), was hij een levende herinnering. Als jongeman genoot Morand van Régniers *La Cité des eaux* en zijn *Esquisses vénétiennes*, weten we uit zijn herinneringen aan de stad, die hij tussen 1908 en 1970 zag veranderen van het Mekka van fijnbesnaarde geesten in een oord van zich hippies noemende, 'onverschillige, niet te verkassen Boeddha's'. Venises noemde hij zijn memoires, Venetiës¹, want de stad is er een met vele gezichten, om te beginnen een van steen en stof, en een tweede gespiegeld in water. Androgyn noemt Morand haar, en hij citeert Proust die Venetië in *À la recherche du temps perdu* opvoert als symbool van de vrijheid, stad 'waar je niet weet waar het land ophoudt en het water begint'. Hij had ook kunnen zeggen: waar je niet weet waar het westen ondergaat en het oosten opkomt. Of: waar het leven eindigt en de dood begint. Er is een foto van Stravinsky, met boeket op schoot gezeten op de voorplecht van een bootje (misschien een gondel) dat op San Michele aankoerst. Is het mogelijk deze foto te zien zónder te denken: daar gaat hij, de grote componist, 'aangenomen zoon' van Venetië zoals de dichter Montale hem noemde, daar gaat hij, op weg naar zijn eigen begrafenis?

Venetië is een stad met evenzovele geschiedenissen als gezichten. Bij voorbeeld die van het christendom, waarin het gaat over het bloed van Christus, de melk van Maria, de schedel van Johannes de Doper, een been van Sint Joris en een voet van de Heilige Catherina, dit alles verspreid over verschillende kerken en basilieken maar – stel! – eenmaal bijeengebracht op één locatie, voldoende om althans één heilig lichaam mee in elkaar te steken. Of die van de wetenschap met hoofdstukken over de uitvinding van de loterij, de inkomstenbelasting, de

staatsrente en de glasspiegel. Natuurlijk die van de kunst, Bellini, Canaletto, Titiaan en Tiepolo, en de architecten Palladio, Da Ponte en Selva. En dan nog de geschiedenis van de muziek, als vanouds ondergeschoven kind in reisgidsen en stedenboeken, want muziek tóónt nu eenmaal niet. De onderwerpen zijn bekend: oom en neef Gabrieli, Willaert, Monteverdi, Schütz, Vivaldi en zijn weesmeisjes natuurlijk, Petrucci die als eerste meerstemmige muziek drukte, het operatheater La Fenice, dat opnieuw druk doende is uit de as op te rijzen, en in het meest nabije verleden Bruno Maderna en Luigi Nono. En onvermijdelijk de beroemdste Venetiaanse ontdekking op muzikaal gebied: de *cori spezzati*, eind zestiende eeuw gedaan binnen de muren van de San Marco. Deel zangers en musici op in tweeën, plaats beide helften op afstand van elkaar, en de muzikale ruimte krijgt een vóór, een achter, een links en een rechts, met alle mogelijkheden van contrasteren en concertare vandien.

Waar je trouwens nooit over leest in muziekgeschiedenissen is het soort beurtzang dat, wie weet hoeveel eeuwen eerder al, nu juist buiten de beslotenheid van kerk en theater beoefend werd. Goethe beschrijft in zijn *Italienische Reise* hoe er nachtenlang gezongen wordt aan het water en hoe het lied zich van de ene oever naar de andere verplaatst. Hoe groter de afstand, des te bekoorlijker het gezang. Een experiment met twee gondoliers onthult hem ten slotte ‘de zin van dit zingen’: ‘Als stem uit de verte klinkt het heel wonderlijk, als een klacht zonder droefheid; er is daarin iets ongelooflijks. (...) Het is het gezang van een eenzame, wiens stem uitgaat naar de verte, opdat een ander, gelijkgezinde, hem moge horen en antwoorden.’² We raken hier aan de ‘eigenaardige experimenten’ uit oude akoestische leerboeken waarover, ver van het achttiende-eeuwse Venetië, de Zweed Lars Gustafsson in ‘Discussies’ dicht. Ook bij hem lost de beurtzang op in geluid dat ‘alleen (wordt) voortgebracht door iemand die zeer eenzaam is’. Ook bij hem boten en water, althans ijs.

Muziek en water. Brodsky voert ze in *Watermark*, papieren archipel van Venetiaanse impressies, als tweelingen op.³ We kijken naar het Venetiaanse water en we zien ‘bladmuziek, aan de randen versleten, zonder ophouden verklankt, op je af komend in een getijdennotatie, in maatstrepen van kanalen met talloze obligaatpartijen van bruggen, vensters met middenstijlen en gebogen bekroningen van door Coducci ontworpen kathedralen, om van de vioolhalzen van de gondels nog te zwijgen’.

Hoor hier het Venetië van het oor.

¹ Paul Morand, *Venices* (Éditions Gallimard 1971; vertaald door Geerten Meijnsing als *Venetiës*, Privé-Domein nr. 136, Amsterdam 1988).

² J.W. von Goethe, *Reis naar Italië* (vertaald en ingeleid door Mr. Roel Houwink (Uitgeverij Contact, Amsterdam 1975), p.91-92.

³ Joseph Brodsky, *Watermark* (New York 1992). Nederlandse vertaling van Sjaak Commandeur (*Kade der Ongeneeslijken – Fondamenti degli Incuribili*, Amsterdam 1992).